

TERAPEUTICKÁ KOMUNITA AKO MODEL PRÁCE NA VÍKENDOVÝCH POBYTOCH PRE DETI S PORUCHAMI SPRÁVANIA A ICH RODIČOV

THERAPEUTIC COMMUNITY AS A MODEL OF WORK DURING WEEKEND CAMPS FOR CHILDREN WITH BEHAVIOUR DISORDERS AND THEIR PARENTS

Albín Škoviera

Abstract: *This contribution stems out of three basic theses. The first thesis asserts that reeducation of children is not well manageable without involving parents or family into it as they are inseparable elements of the problem. The second thesis affirms that efficient therapeutic and educational work is a combination of parallel work with family and children and cooperative work with family and children. That is precisely how integrating and synthesising therapeutic approaches can be used effectively. The concept of the third thesis is that an optimum model for this kind of work is a well-set therapeutic community. Not only the level of a whole community system is concerned - also the level of actual community meetings. The purpose of this contribution is to inform about the setting and functionality of this kind of system.*

Keywords: *Therapeutic Community, Socio-therapeutic Community Club, Parental Group, Children's Group, Team.*

Úvod

Dlhodobé analýzy komplexu dôvodov, pre ktoré sú deti umiestňované do diagnostického centra (v Čechách sú to detské diagnostické ústavy) potvrdzujú, že väčšina rodičov detí staršieho školského veku nepatrí ani do skupiny tých, čo sa nemôžu o dieťa starať, ani do skupiny tých, čo sa o dieťa starať nechcú. Sú to biologickí i adoptívni rodičia, pestúni i starí rodičia, ktorí sa v svojej podstate o dieťa starať môžu a chcú, ale primerane sa starať nevedia. Až na úplne ojedinelé prípady tu však nie je problémom materiálna stránka starostlivosti, tú vcelku zvládajú, ale ich „výchovná bezmocnosť“.

Naša ponuka pomoci vychádza:

- z dlhoročných skúseností autora príspevku, ktorý začiatkom osemdesiatych rokov absolvoval psychoterapeutický výcvik SUR, patril k tímu tých ľudí, ktorí terapeutickú komunitu nielen zavádzali a budovali v Detskom diagnostickom ústave v Bratislave, ale viac ako 10 rokov ju priamo aj viedol,
- z dlhodobého overovania modelu pomoci deťom s problémovým správaním a ich rodičom v praxi,
- z presvedčenia podporeného teóriou i odbornými argumentmi (napr. Pytka, L. 2005, Sekera, J., 2008), že rodičia dieťaťa a ich dieťa s poruchami správania sú spojené nádoby, že pre efektívne riešenie ich problému je optimálne zapojiť obe strany do procesu zmien.

1 Súvislosti a východiská

1.1 Kontexty rozhodovania rodiča

Rozhodnutie rodiča požiadať inštitúciu o dobrovoľný diagnostický pobyt (približne 13 týždňový) pre svoje dieťa je často až krajným riešením pre neho temer bezvýchodiskovej situácie, ktoré nasleduje po vyčerpaní iných možností. Toto rozhodnutie spravidla nie je spojené s vnútorným presvedčením, že práve diagnostické centrum je to miesto, kde dieťaťu pomôžu, ale premieta sa doň vlastná rodičovská bezradnosť až rezignácia. V čase umiestnenia dieťaťa do inštitúcie a v prvej fáze jeho pobytu v inštitúcii je na tom často „horšie“ zákonný zástupca dieťaťa, ako samotné dieťa. Aj rodič, podobne ako dieťa, si totiž odžíva svoju *adaptačnú fázu*. Počas nej sa musí spravidla vyrovnávať:

- s pocitmi viny voči dieťaťu (spojenými so sebaobviňovaním), že ako jeho rodič zlyhal,
- s obavami, že ho dieťa bude kvôli umiestneniu do diagnostického centra nenávidieť,
- s protichodnými tlakmi okolia, kde jedna zo skupín žiada jednoznačné „riešenie“ a druhá (napr. expartner, starí rodičia) umiestnenie dieťaťa do inštitúcie odsudzuje,
- s fyzickou absenciou dieťaťa - „domácou prázdnotou“ - s narušením životného rytmu.

Prijatie dieťaťa do zariadenia a zapojenie rodiča do pravidelnej ambulantnej skupinovej práce je novou situáciou. Je pozitívne, že rodičovská skupina je otvorená. Vďaka tomu môžu (aj to tak funguje) „starší“ účastníci skupiny pomáhať „mladším“ lepšie zvládať adaptačnú fázu. („Aj ja som prežívala to isté.“ „Babka sa s nami od vtedy nebaví!“ ap.).

1.2 Od sebapoznania k výchovnej spoluzodpovednosti

Pokiaľ ide o našu prácu s rodičom, jej základom je lepšie poznanie samého seba. Výsledkom reflexie tohto sebapoznania by mali byť zmeny, ktoré sa premietajú do šiestich vzájomne sa prelínajúcich okruhov rodičovských kompetencií (bližšie napr. Škoviera, 2011), cez ktoré by sa mala nielen zmena postojov, ale aj konania, realizovať. Sú to:

- Rodičovské self.
- Zmena filozofie výchovy.
- Emocionalita.
- Zmena organizácie života.
- Komunikačné zručnosti.
- Spôsob narábania s mocou.

Našou snahou je, aby sme posilňovali zdravé sebavedomie rodiča ako vychovávateľa svojho dieťaťa, aby sme ho vo vzťahu k dieťaťu viedli k samostatnému a zodpovednému rozhodovaniu. Sme tu na to, aby sme po tejto ceste viedli a poskytli mu, ak to aktuálne potrebuje, oporu.

2 Víkendové pobyty

2.1 Režimová aplikácia skupinových foriem práce

Osvedčenou netradičnou formou práce sú zážitkové terapeuticko-výchovné víkendové pobyty pre deti s poruchami správania a ich rodičov. V obsahu práce sa jednak nadväzuje na prácu s rodinou v zariadení (realizuje sa v 2-3 týždenných intervaloch ako rodičovská terapeutická skupina), jednak ide o rozšírenie postredukáčnej starostlivosti o deti po ukončení dobrovoľných diagnostických pobytov, prípadne detí s výchovným opatrením, ktoré sú aktuálne doma. Pobytu sa zúčastňujú jednak deti s reálnou víziou návratu domov, jednak deti, ktoré už dobrovoľný pobyt absolvovali. Pokiaľ ide o výber účastníkov, dodržiavajú sa dve zásady: na víkendový pobyt môže ísť dieťa len so svojim zákonným zástupcom, alebo dospelým príbuzným, pobytu sa môžu (je to vítané), zúčastniť aj ďalší členovia rodiny.

Tretia zásada, ktorá platí pre účastníkov víkendového pobytu, je: za správanie detí mimo spoločného terapeutického programu zodpovedajú ich rodičia, zákonní zástupcovia, resp. nimi poverené dospelé osoby (napr. teta, starý rodič).

Pracuje sa v troch skupinách - dve skupiny detí a jedna skupina rodičov. Každú skupinu vedie terapeutická dvojica muž a žena, viaceré aktivity sú spoločné pre všetky tri skupiny. Aktivity sledujú celý rad čiastkových cieľov. Medzi iným: zlepšenie atmosféry v rodine, novú pozitívnu zážitkovú skúsenosť, relaxácia a oddych, vytváranie nových komunikačných mechanizmov v rodine, sebaopoznávanie a vzájomné poznávanie sa (rodič - dieťa), pochopenie svojich výchovných štýlov, pomoc pri zvládaní a vyrovnávaní sa so záťažovými situáciami v rodine, skupinové a individuálne riešenie ťažkostí detí s ADHD a so špecifickými vývinovými poruchami učenia a správania.

Tab. 1: Víkendový program stretnutie s rodičmi a deťmi

Piatok	Sobota	Nedeľa
Úvodné terapeutické komunitné stretnutie všetkých účastníkov, je zamerané najmä na zoznámenie sa, očakávania od víkendu, a dohadujú sa pravidlá; Večerný klub -hrové aktivity zamerané na rozohriatie, uvoľnenie, kooperáciu, sú organizované odborným tímom.	Ranná rozcvička (dobrovoľná); Ranné terapeutické komunitné stretnutie; Práca v troch terapeutických skupinách; Spoločná vychádzka do prírody (v alternatíve so „športovými“ súťažami v rodinných družstvách); Spoločná skupinová aktivita rodičov a detí - napr. rodinný erb, náhradná psychodramatická rodina, rodinné CD; Večerný klub - pripravujú rodičia a deti.	Ranná rozcvička (dobrovoľná); Práca v troch terapeutických skupinách, Záverečné terapeutické komunitné stretnutie - zhodnotenie pôvodných očakávaní, dodržiavanie pravidiel, rozlúčka.

Zdroj dát: (Škovierra, Murínová, 2012)

Víkendový pobyt umožňuje rodičom:

- zažiť model režimovej aplikácie skupinových foriem práce „na vlastnej koži“, nielen sprostredkované od svojich detí (pracovný víkendový pobyt totiž kopíruje sčasti život v zariadení) a vidieť, ako zvládajú režimové požiadavky ich detí, ale aj oni sami,

- vidieť fungovanie dieťaťa v skupine rovesníkov i nerovesníkov, vnímať jeho hodnotové i sociálne preferencie, zažiť ho v nových neformálnych i záťažových situáciách,
- zbavovať sa niektorých zbytočných obranných mechanizmov, zažívať seba v nových netradičných, alebo už „zabudnutých“ situáciách, vidieť aj seba trochu z inej strany,
- spoznať iných rodičov, ktorí majú často podobné problémy, zdieľať ich s nimi v skupine, vymieňať si skúsenosti s ich riešením,
- vidieť svoje deti ako sa správajú k iným dospelým,
- zažiť odborný tím pri práci s deťmi, ale i v jeho celodenných „autentických“ prejavoch.

2.2 Spoločenstvo - participácia a pozitívny zážitok

Považujeme za zmysluplné dotknúť sa niektorých programových bodov a uprieť pozornosť na techniky a postupy, ktoré sa nám osvedčili. Vzhľadom na rozsah príspevku sa sústreďíme len na tie, v ktorých ide o spoločnú prácu s rodičmi a deťmi.

Terapeutické komunitné stretnutie. Vedie ho pár – terapeutka a terapeut, ale jednotlivé aktivity sú rozdelené aj medzi ďalších členov tímu. Je vhodné necentrovat' všetku činnosť na vedúcich komunity. Začína sa a končí spoločným spievaním známej cielene vybranej piesne, napr. od Elánu, Žbirku, Nedvěda, za sprievodu gitary. Pre čo najväčšie zapojenie účastníkov používame špeciálne vytvorené spevníky. Vyberáme piesne, ktoré vytvárajú pozitívnu atmosféru, ale ponúkajú aj morálne posolstvo. Vychádzame z toho, že:

- skupinový spev je bezpečná, spoločná a spájajúca aktivita, kde sme si všetci rovní,
- je významným prvkom vytvárajúcim pozitívnu atmosféru, „naladí“ účastníkov na ďalšiu činnosť,
- pre rodičov, ktorí spravidla roky nespievali, posúva stretnutie do polohy nevšednosti,
- je úvodným a záverečným „rituálom“ celej terapeutickkej komunity, dramaturgicky ju rámčuje.

Po úvodnej piesni pri každom terapeutickom komunitnom stretnutí je ďalším bodom nedokončená veta, ktorú účastníci za seba dokončia. Snažíme sa o to, aby bola jednak spojená s fázou pobytu, jednak reflektovala pocity účastníka. Na úvodnej komunite je to napr. „Cestou na víkend...“, na záverečnej komunite napr. „Tento víkend...“ Vždy začína určený člen odborného tímu, potom nasledujú ďalší účastníci. Súčasťou úvodného stretnutia je aj predstavovanie sa, alebo zoznamovanie sa. Realizujeme ho buď v rodinách (deti predstavia svojich rodičov, rodičia deti), alebo volíme dvojice na základe viac či menej náhodilého kľúča, kde predstaveniu predchádza rozhovor v dvojiciach.

V „rodinných skupinách“ realizujeme súpis očakávaní od víkendu, v záverečnej komunite sa vraciame k ich naplneniu. Podobne, ale v dvoch skupinách („detskej“ a „rodičovskej“), pracujeme s vytváraním pravidiel „víkendového života“ a v záverečnej komunite sa dotkneme plnenia resp. porušovania pravidiel. Súčasťou

práce v komunitě je aj technika rámcujúca celý pobyt, napr. Autoportrét s obálkou komplimentov.

Terapeutické komunitné stretnutie je „vstupnou bránou“ do celej víkendovej práce. Relatívne pevná dramaturgia stretnutia spojená s jasným časovým plánom a pozitívnu atmosférou, vytvárajú dobré východisko pre následné špecializovanejšie a cielenejšie aktivity.

Socioterapeutický klub. Realizuje sa v piatok a sobotu vo večerných hodinách. Piatkový zabezpečuje odborný tím. Opäť začíname a končíme piesňou. Je spravidla zložený zo 6- 7 bodov, začiatku sa „warm up“ aktivitou, striedajú sa statickejšie a dynamickejšie aktivity. Pravidelnou súčasťou klubov je dramatizácia (napr. pantomimické rozprávky alebo prislovia), „intelektuálna“ hra (šaráda ap.), súťaživá hra a aspoň jedna aktivita v rodine. Je dôležité, že:

- deti sa účastnili socioterapeutických klubov v diagnostickom centre, je to pre nich známa aktivita, ktorú majú radi, majú v tomto smere porovnaní s rodičmi istý „náskok“,
- je to hrová aktivita zameraná na spoluprácu a pozitívne prežívanie,
- väčšiny aktivít sa ich účastní aj odborný tím.

Sobotný klub pripravujú jednotlivé rodiny. Je jednak odrazom komunikácie medzi rodinami, jednak je akýmsi overovaním zodpovednosti a aktívneho vstupu rodičov a detí do náplne víkendu. Stretávame sa tu zvyčajne zo štandardnými a známymi aktivitami, ale nezriedka príde niektorá rodina s pre nás neznámou aktivitou, ktorú začleníme do nášho „klubového repertoáru“.

Rodinná relaxačná aktivita. Pravidelnou súčasťou sobotného poobedňajšieho programu je súbor 7 – 10 súťažných úloh (každá má svoje stanovište), ktoré každá rodina má splniť. Aktivity sú zamerané na kooperáciu a spolupatričnosť v rodine, spoločný pozitívny zážitok, prekonávanie vlastných bariér a zvyšovanie schopnosti jednotlivých členov rodín prijímať aj „neúspech“ a sú u rodín veľmi obľúbené.

Základnými zásadami sú:

- charakter súťaží je skôr zábavný, ako výkonnostný,
- zapájajú sa každý člen rodiny, inak rodina nezíska na stanovišti ani bod,
- na každom stanovišti sa dá získať rovnaký počet bodov,
- zadanie úlohy môže byť čiastočne, vzhľadom napr. na nízky vek dieťaťa, upravené (napr. vzdialenosť od terča pri hode šiškou),
- všetci súťažiaci sú ocenení.

Napriek tomu, že ide na prvý pohľad o jednoduché aktivity, prinášajú pre nás rad diagnostických informácií a pre deti a rodičov rad pozitívnych zážitkov (napr. si členovia radia, pokiaľ ide o techniku nesenia tyče na jednom prste, či streľbe zo vzduchovky). Pre deti je zaujímavým a častým zistením, že ich rodičia (napr. práve pri streľbe zo vzduchovky na plastovú fľašu) sú „najvýkonnejšími“ členmi rodinného tímu. Rodinné relaxačné aktivity často posilňujú pozíciu rodiča v očiach detí.

Rodinná terapeutická aktivita. Jej terapeutické zameranie je jasne definované. Najčastejšie realizujeme hudobno-výtvarnú aktivitu, ktorú sme nazvali Rodinné CD a dramaterapeutickú techniku, ktorú sme nazvali Náhradná psychodramatická rodina.

Rodinné CD vychádza z toho, že každá rodina je kapela a ako kapela si vytvorí aj obal CD. Na titulnej strane by mal byť názov kapely a CD, na ďalšej niečo z minulosti či diskografie kapely. Na tretej je hudobné obsadenie kapely. Na štvrtej strane je zoznam 10 názvov „autorsky pôvodných“ piesní. Po stvárnení CD nasleduje jeho verejná prezentácia. Téma oslovuje deti i dospelých, výsledky sú diagnosticky inšpirujúce.

Náhradná psychodramatická rodina je postavená na tom, že reálne existujúci problém dieťaťa „zasadíme“ spolu s dieťaťom do inej rodiny. Najnáročnejšou časťou techniky je „párovanie“ dieťaťa a jeho problému s novou rodinou. Nová rodina by mala totiž fungovať v iných schémach, ako pôvodná rodina dieťaťa. Postupne hrajú všetky rodiny príbeh jednotlivých detí v novom obsadení. Potom nasledujú reflexie a diskusia.

Záver

Posilňovanie rodičovských kompetencií má v procese prevýchovy dieťaťa zásadný význam. Cieľ, ktorým je optimalizácia vzťahov rodič – dieťa – sociálne prostredie, je náročnou profesionálnou výzvou. Zmeny, ku ktorým chceme s rodičom smerovať, sú veľké. Ak chceme, aby sa cítil silný, musíme byť silní aj my.

Reference

- KALINA, K. *Terapeutická komunita*. Praha: Grada, 2008. 394 s. ISBN 978-80-247-2449-2
- LABÁTH, V., SMIK, J. MATULA, Š. *EXPOPROGRAM*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2011. 276 s. ISBN 978-80-223-2756-5
- PYTKA, L. *Pedagogika resocializacyjna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2005. 448 s. ISBN 83-89600-16-1
- SEKERA, J. *Komunitní systém v resocializačních zařízeních pro adolescenty I. (Mezilidské vztahy v resocializačních zařízeních pro adolescenty)*. Ostrava: Pedagogická fakulta OU, 2008. 348 s. ISBN 978-80-7368-534-8
- ŠKOVIERA, A. *Prevýchova. Úvod do teórie a praxe*. Bratislava: FICE NS v SR, 2011. 144 s. ISBN 978-80-969253-4-6
- ŠKOVIERA, A., MURÍNOVÁ, Ľ. *Rodina a problémové dieťa v terapeuticko-výchovnej starostlivosti*. Bratislava: FICE NS v SR, 2012. 100 s. ISBN 978-80-969253-5-3

Kontaktní adresa

doc. PhDr. Albín Škoviera, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky a sociálnej pedagogiky

Moskovská 3, Bratislava, Slovenská republika

E-mail: skoviera@fedu.uniba.sk

Tel. číslo: 00421903174571